ՉԱՎԻԿՅԱՆ ՊԵՏՐՈՍ
(ԵՊՀ)
1982 Թ. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՅԱՑՔ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

«Զինվորների սահմանադրություն»[1] անվանվող 1982թ. սահմանադրությունը (Ս) նոր-քաղաքացիական սահմանադրությամբ վռխելուն ուղղված իշխող՝ Արդարություն և Զարգացում կուսակցության աշխատանքները ընդդիմության կողմից չողջունվեցին, որի արդյունքում էլ դեռևս շարունակվում է մասնակի վռվռխությունների գործընթացը[2]:

Թուրք-քաղաքական համակարգի կայունության տեսանկյունից որպես հասարակական դաշինք՝ 1982թ-ի Ս-ը վերլուծենք 4 ենթաբաժիններով:

1. <u>Ինչ պայմաններում այն ընդունվեց և պատրաստվեց</u>: Քաղաքական բևեռացմանը և տերորին հաջորդեց 1980թ-ի զինվորական հեղաշրջումը: Կասեցվեցին բոլոր կուսակցությունների գործունեությունները և կուսակցությունների առաջին դեմքերը աքսորվեցին: Նոր (Ս) պատրաստելու համար ձևավորվեց հիմնադիր ժողով, որի անդամները ուղղակի և անուղղակիորեն նշանակվեցին զինվորական իշխանության կողմից[3]: Անկուսակցականներից ձևավորված հիմնադիր ժողովի ընդունած որոշումներին ու պատրաստված սահմանադրական նախագծին ուղղված քննադատություններն կանխելու համար կուսակցությունները փակվեցին[4]:

Պատրաստված նախագիծը զինվորական իշխանության հավանությանը արժանանալուց հետո ներկայացվեց հանրաքվեի և ընդունվեց 91,37 %-ով[5]: Ս-յան անցումային դրույթներով հեղաշրջման առաջնորդը դարձավ հանրապետության նախագահը, իսկ մյուս ուժային հրամանատարները՝ նախագահական խորհրդի անդամներ: Հեղաշրջման նախօրեին գործող բոլոր կուսակցությունների վարչական դեմքերին 5-10 տարով արգելեցին քաղաքական ակտիվ կյանք վարել[6]:

Մեր կարծիքով. այս Ս-ում ուշադրության են արժանի հետեւյալ կետերը.

1980թ. կասեցվել են բոլոր քաղկուսակցությունների աշխատանքները. իսկ 1960 թ-ի հեղաշրջմանը հաջորդեց միայն իշխող կուսակցության աշխատանքի կասեցումը: 1982թ. հիմնադիր ժողովը նվազ ներկայացուցչական էր, քան՝ 1961թ.: 1982թ. սահմանադրությամբ հանրապետության պատմության մեջ առաջին անգամ հանրապետության նախագահը ընտրվեց համաժողովրդական ընտրությամբ, որով էլ հեղաշրջման լիդերը անուղղակիորեն ի ցույց դրեց իր անվստահությունը համընդհանուր ընտրությամբ առաջիկայում ձևավորվող Ազգային Ժողովի (ԱԺ) հանդեպ: Այս Ս-ում տեղ գտած անցումային դրույթները անգամ այսօր էլ կանխում են զինվորական իշխանության օրով ընդունված օրենսդրական ակտերի սահմանադրականության վիճարկումը:

2. <u>Կառավարման համաձայնագիր</u>: Սույն Ս-ը շարունակում է պահպանել 1961թ. Ս-կան՝ իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի վրա հենված պառլամենտական համակարգը: 1961-1980թթ. պետության թույլ լինելու հանգամանքը վերագրելով գործադիր իշխանությանը, ուժեղացրել է վերջինիս լիազորությունները՝ օրենսդրի և դատականի նկատմամբ: Սակայն տալիս է նոր լիազորություններ ոչ թե գործադիրի կառավարական թևին, այլ՝ հանրապետության նախագահին՝ նկատի ունենալով նրա անկողմնակալությունը[7]: Ուշադրության է արժանի նախագահի, հատկապես դատական իշխանության ոլորտի լիազորությունները: Նախագահը նշանակում է Սահմանադրական դատարանի (ՍԴ) անդամներին, Վարչական դատարանի անդամների 1/4-ին, գլխավոր դատախազին և օգնականին, Զինվորական վճռաբեկ դատարանի անդամներին, Զինվորական գերագույն դատարանի անդամներին և Դատավորներ ու դատախազների խորհրդի անդամներին (հ.104)[8]: Սույն լիազորությունները ցույց են տալիս, թե 2 տարի առաջ ինչու էր անցանկալի Ա. Գյուլի թեկնածությունը նախագահական ընտրություններում: Այս Ս-յամբ վերացվեց երկպալատանի օրենսդիր համակարգը, նպատակ հետապնդելով արագացնել օրինաստեղծ գործընթացը: Որպեսզի կառավարությունը ունենա խորհրդարանական մեծամասնության աջակցությունը, խրախուսվեցին երկկուսակցական և

«մեղմ բազմակուսակցական համակարգ» ձևավորելուն ուղղված օրենքները և նորմերը[9]:

3. Ս-ում կատարված փոփոխությունները. Ներառյալ Օսմանյան շրջանը, Թուրքիայի սահմանադրական համակարգում, ամենաշատ փոփոխության ենթարկված Ս-ն է, ուր փոխվել է Ս-յան հոդվածների 1/3-ը[10]: Սակայն ՍԴ-ի կողմից անվավեր հռչակվեց գլխաշորի հարցին առնչվող 15-րդ Ս-ական բարեփոխումների հոդվածները[11]:

Այսօր էլ շարունակվում են ԱԺ-ի կողմից 1987թ. սկսված Ս-ական բարեփոխումները: Մենք կվերանայենք 1995, 2001 և 2004թթ. իրականացվածները, որոնցից վերջին երկուսը ընդունվեցին ԵՄ անդամությանն ուղղված գործընթացների շրջանակներում[12]:

1995թ. փոփոխություններով վերացվում են՝ միությունների, վագֆ հիմնադրամների, արհմիությունների առջև դրված քաղաքականությամբ զբաղվելու արգելքները, կուսակցությունների՝ կանանց և երիտասարդական թևեր ունենալու, արհմիությունների, միությունների և հիմնադրամների հետ համագործակցելու առջև արգելքները, քաղաքական կուսակցություններին և արհմիություններին թույլատրվեց արհեստակցական միություններում վարչական դեմքերին օժանդակելու կամ թեկնածուի օգտին քարոզչություն անելու իրավունքը, վերացվել են հասարակական կազմակերպությունների և կուսակցությունների համագործակցության արգելքները[13]: Ս-ական դատարանին է վերապահվում Ս-յամբ սահմանված քաղկուսակցությունների հանցակազմի առկայությունը հաստատելու և որոշում ընդունելու իրավունքը, որն էլ արագացնում է կուսակցությունների փակման պրակտիկան[14]:

2001թ. փոփոխություններով, բացառությամբ ռազմական և նման իրավիճակների, վերացվեց մահապատիժը (հ.38/7): Կոալիցիայի ազատության, հավաքներ և երթեր կազմակերպելու արգելքները կարող են արգելափակվել միայն ազգային անվտանգության, հասարակական կարգի, հասարակական առողջության/բարոյականության, այլոց ազատությունները պաշտպանելու պատճառաբանությամբ (հ.33, հ.34): Ընտրական օրենսգրքում իրականացված փոփոխությունները չեն կարող կիրառվել, ուժի մեջ մտնելուց հետո մեկ տարվա ընթացքում անցկացված ընտրություններում (հ. 67/վերջին): Քաղկուսակցությունների հանցակենտրոն դառնալու հանգամանքը

հաստատելու հարցում ՍԴ-ը կարող է նկատի առնել որոշ չափորոշիչներ. կուսակցությունների կայտեղ են պատժվել պետական աջակցությունից զրկման միջոցով. իսկ վերջնական փակման դեպքում հարկավոր են Սահմանադրական դատարանի անդամների 3/5-ի ձայները (հ. 69): Ազգային Անվտանգության Խորհրդի (ԱԱԽ) որոշումները ընդունվում են խորհրդի կարգով. իսկ ԱԱԽ-ի կազմում ընդգրկված վարչապետի օգնականները և արդարադատության նախարարը անդամակազմում կգերակշռեն քաղաքացիական պաշտոնում զբաղվածների թիվը (հ. 118): Վերացվում է «12 սեպտեմբերյան» վարչակարգի շրջանում ընդունված օրենսդրական ակտերի սահմանադրականության վիճարկման առջև դրված արգելքը:

2004թ. Ս-ական փոփոխությունները[15]: Իսպառ վերացվում է մահապատիժը (հ. 15, 17, 38, 87): Միջազգային քրեական ատյանին անդամակցելու պատճառով հանցագործ քաղաքացին կարող է հանձնվել մի այլ երկիր: Հիմնական իրավունքներին և ազատություններին առնչվող միջազգային պայմանագրերը, որոնք ըստ պատշաճի օրինական ուժ են ստացել, կգերադասվեն տեղական օրենքի հետ հակասության դեպքում (հ. 90)[16]: Բարձրագույն ուսման խորհրդից հանվեց զինվոր անդամի անդամությունը (հ. 131): Լուծարվեցին պետանվտանգության դատարանները (հ. 143): Զինված ուժերը հաշվետու են դառնում Ազգային Ժողովի վերահսկողական գործառույթ իրականացնող հաշվիչ պալատի (Sayıştay) հանդեպ, իր օգտագործման ենթակա պետական գույքի համար (հ. 160/վերջին):

4. Նոր սահմանադրություն, թե՞ շարունակել սահմանադրական բարեփոխումները:

Կարծիք կա, որ տարբեր կուսակցությունների[17] օրակարգում 90-ական թթ. եղել են արմատական նոր Ս-յան նախագծեր, որոնց հաջորդել է հարցի լուծման մի շրջան, ուր գերակշռում է Ս-ական բարեփոխումների ճանապարհը: Այնուամենայնիվ, 2000թթ. ևս պատրաստվեցին նոր Ս-յան նախագծեր[18]: Վերջին շրջանում իշխող Ռ. Էրդողանի կառավարության կողմից պատրաստված և «Օզբուդունի նախագիծ» հիշատակվող նոր Ս-յան նախագիծը որոշ պահպանողական սահմանադրագետների կողմից գնահատվում է՝ որպես «մի կուսակցության երևակայությունում քաղաքացիական հեղուշրջմսան Ս-ական շրջանակ»[19] և սույն վիճակը ցույց է տալիս, որ

ինչքան դժվար է կոնսենսուսի ճանապարհով քաղաքացիական սահմանադրության ձևավորումը: Թուրքիան. ԵՄ անդամության թեկնածու լինելու պատճառով. պարտավորվում է իր Ս-ում իրականացնել փոփոխություններ իրավունքի գերակայության. ժողովրդավարության. մարդու և փոքրամասնությունների իրավունքների հարցերում[20] և դրանք լիարժեք իրականացնել հասարակական կյանքում: Թուրքիայի ՍԴ-ի նախագահը ուշադրություն է հրավիրում Եվրոպայի մարդու իրավունքների դատարանում 2008թ. դրությամբ վարույթում ընդունված 97300 հայցադիմումներից 11 100-ը վերաբերում են Թուրքիային և առաջարկում կուսակցությունների փակման հարցում կիրառել Վենետիկի հանձնաժողովի չափորոշիչները[21] ու անհատներին թույլատրել դիմել ՍԴ[22]:

Ամփոփելով վերը նշվածը կարող ենք ասել. որ 1982թ. սահմանադրությունը, որը ի սկզբանե առաջնայնություն է տալիս պետությանը, այլ ոչ թե քաղաքացուն, չի բավարարում ժամանակակից ժողովրդավարության չափանիշները: Ս-ում քեմալական գաղափարախոսության առկայության հարցը[23], ինչպես որոշ սահմանադրագետներ այն ավելորդ են համարում և պնդում, որ սահմանադրությունը վերածվում է քաղաքական դաշտի «սրբազան գրքի», սա թերևս՝ ամենանուրբ. վիճելի հարցերից է: Այս և ընդհանրապես Ս-ական բարեփոխումների հարցում ողջամիտ տեսակետը պարտադիր է համարում կոնսենսուսը[24]:

PETROS CHAVIKYAN
(YSU)
THE CONSTITUTION IN 1982 AND THE STABILITY OF THE TURKISH POLITICAL SYSTEM: A GENERAL EVALUATION

The matteer of designing e new constitution. or reforming the exicting one. is again on the Turkish political agenda yet again.

This research paper is a retrospect into the 1982 Constitution of Turkey. and it outlines its 4 subdivisions. The first subdivision deals with the conditions in which the Constitution was adopted. the second division looks into governence. third subdivision examines the changes made in the constitution so far. and the fourth subdivision represents the opposing positions with respect to constitutional changes.

In our view, and from the perspective of political stability, this crucial matter will be resolved by way of constitutional reforms: this is because the Turkish conservatives are against the adoption of a new constitution, and especially one that is presented to the ruling Justice and Prosperity Party (AKP). The constitutional reforms will focus on the judicial power, and specifically the election prosedure for the member of the Constitutional Court. And the issue of 'cleansing' the Constitution from the Kemalist ideology should, at the very least, become a subject matter for scholarly debates.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Gönenç Levent, '2004 Anayasa Değişıklıkleri', www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/ makale/2004_Degısiklıkligi.htm 19/09/2006:
2. 'Toptan ile görüşen Erdoğan anayasa değışıklıği için düğmeye bastı', Zaman, 22/04/2009
3. Tanör B.-Yüzbaşıoğlu N., Türk Anayasa Hukuku, Istanbul, Beta, 2005, s. 12-14.
4. No. 52, Kt. 2.6.1981 (RG.5.6.1981-17361 Tanör B.-Yüzbaşıoğlu N., Türk Anayasa Hukuku, Istanbul, Beta, 2005, s. 9.
5. Հանրաքվեն անցկացվեց 7.10.1982 թ.-ին Tanör B.-Yüzbaşıoğlu N., նշվ. աշխ., էջ 19:
6. Tanör B.-Yüzbaşıoğlu N., նշվ. աշխ., էջ 4-21:
7. Özbudun Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 2000, s. 61-62.
8. Yüzbaşıoğlu Necmi, Anayasa Hukukunun Temel Metinleri, Istanbul, Beta, 2005, s. 180-182.
9. Özbudun Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 2000, s. 64.
10. Gönenç Levent, նույն տեղում; (www.anayasa.gen.tr/1982av.htm 06/09/2008.
11. Arslan Zühtü, 'Anayasa Mahkemesi Anayasa'yı değiştirebilir mi?', Zaman, 7 Haziran 2008.
12. Մանրամասն տես Avrupa Birliği Sürecinde Uyum Yasaları, Ankara, Seçkin, 2004, s. 139.
13. Özbudun Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 2000, s. 66-66.
14. Tanör B.-Yüzbaşıoğlu N., նշվ. աշխ., էջ 40:
15. Սահմանադրությունում փոփոխություն կատարող 5170 թվագիր օրենքի պատճառաբանությունում հիշատակվում է ԵՄ-ի Կոպենհագենյան չափանիշները ...Tanör B.-Yüzbaşıoğlu N., նշվ. աշխ., էջ 46:
16. Այս կետը 2001 թ. փաթեթում եղել է, բայց համապատասխան աջակցություն չի գտել Ազգային ժողովում.. Tanör B.-Yüzbaşıoğlu N., նշվ. աշխ., էջ 46-47:
17. SHP, DYP, ANAP կուսակցությունների կողմից...Tanör B.-Yüzbaşıoğlu N., նշվ. աշխ., էջ 51-52:
18. TÜSİAD, TOBB, TBB (2001-2007) կողմից պատրաստված նախագծեր. .Sağlam Fazıl, 'Anayasal Gelişim Sürecinde Dikkati Çeken Tehlikler, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi-Beyazıt/Istanbul, 15 Kasım 2007. '1982 ANAYASASI'NIN 25. YILI' konferansının sonuç bildirisi, s.16.

19 Sağlam Fazıl, նշվ. աշխ., էջ 26:

20 Tanor B.-Yuzbaşıoğlu N., Turk Anayasa Hukuku. Istanbul. Beta. 2005. s. 52.

21 Մանրամասն տե՛ս www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF(2000)011-e.html 2004-06-28.

22 http://www.anayasa.gov.tr/general/haberdetaylar.asp?contID=678 29/04/2009

23 "Hukukçular "Kemalist Anayasa'yı tartışıyor". Yasemin Arpa, 30.07.2007. NTV-MSNBC.

24 Arato Andrew. "Anayasa konsensüsle yapılmalı". Frankfurt 08.2008. Milliyet-25.08.2008. Հակադիր կարծիքը տե՛ս Özbudun Ergun. "Arato. konsensüs arayışı ve yeni anayasa". Zaman. 29/08/2008.